

Methode hand onder hand contact

Voor cliënten met een beperking in horen én zien voor wie tactiel contact niet vanzelfsprekend is

Werkblad, versie 27 november 2020

Dit VIVIS-werkblad is gebaseerd op het werkblad van de volgende kennisinstituten: RIVM, Vilans, Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, Trimbos Instituut, Nederlands Jeugdinstituut, Movisie en het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen

Dit is een gezamenlijk werkblad van de volgende kennisinstituten:

Bartiméus:

Visio

Robert **Coppes** Stichting

 macula vereniging

 Oogvereniging

Colofon

Ontwikkelaar / licentiehouder van de interventie

Naam organisatie: Bartiméus

E-mail: expertisecentrum-doofblindheid@bartimeus.nl

Telefoon:

Website (van de interventie): [Brochure: Hand onder hand contact - Bartimeus](#)

Contactpersoon

Vul hier de contactpersoon voor de interventie in, wanneer deze afwijkt van de ontwikkelaar of licentiehouder.

Naam: Mijkje Worm

E-mail: expertisecentrum-doofblindheid@bartimeus.nl

Telefoon: 06-18471951

Referentie in verband met publicatie

Naam auteur interventiebeschrijving: Maaïke Cornelisse (gedragsdeskundige Bartiméus) & Mijkje Worm (gedragsdeskundige/ onderzoeker Bartiméus)

Titel interventie: Hand onder hand contact

Databank(en): VIVIS-databank

Plaats, instituut: Kennis over Zien

Datum: 26-06-2025

Aan deze interventiebeschrijving werkten de volgende mensen mee:

Meelezers: Chrétienne vd Burg (GZ-psycholoog Visio), Wanda Frederiks (ambulant begeleider Bartiméus), Ingrid van Heel (logopedist, Visio), Linda van Oevelen (consulent/ therapeut VVB Visio), Erika Beerens-van Dijk (deskundige communicatie, casemanager, Kentalis), Chiara Somers (gedragsdeskundige, Kentalis)
Coach interventiebeschrijvingen: Melanie Calis

De interventiebeschrijving is een samenvatting van de beschikbare schriftelijke informatie over de interventie voor de bezoeker van de databanken effectieve interventies en voor de erkenningscommissie interventies. De informatie is van belang voor de beoordeling van de kwaliteit, effectiviteit en randvoorwaarden van de interventie.

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel	7
1.3 Aanpak	8
2. Uitvoering	14
3. Onderbouwing	18
4. Onderzoek	20
5. Werkzame elementen	21
6. Aangehaalde literatuur	22
Bijlage 1: Achtergrondinformatie over tactiele gebaren	23

Samenvatting

Doelgroep

Volwassenen en kinderen met een beperking in horen én zien (doofblindheid) met tactiele afweer. Dit zijn meestal volwassenen met een verstandelijke beperking, (jonge) kinderen of dementerende ouderen, steeds in combinatie met een beperking in horen en zien. Deze cliënten kunnen negatieve ervaringen of onvoldoende positieve ervaringen hebben gehad om vanzelfsprekend de handen in te zetten in contact, communicatie en bij het verkennen van voorwerpen en de omgeving. De methode wordt ingezet via een intermediaire groep, de communicatiepartners, zijn de verwanten en/of begeleiders/leerkrachten van de persoon.

Doel

De methode hand onder hand wordt ingezet wanneer communicatiepartners de cliënt willen leren om de tastzin meer te gebruiken in het contact met communicatiepartner(s) en om de wereld om zich heen te ontdekken, maar dit niet lukt omdat de cliënt het niet wil of toelaat. Bij hand onder hand contact volgt de cliënt de handbeweging van de ander door de handen over de handen van de ander te leggen. Hierdoor kan de cliënt voelen wat de ander met de handen aan het doen is of welke gebaren diegene maakt, en toch zelf regie houden over het contact. Via de methode hand onder hand kan de cliënt leren het hand onder hand contact te accepteren door stapsgewijs tactiele ervaringen aan te gaan. Daarnaast leert de cliënt tijdens de interventie zelf tot tactiele initiatieven komen.

Aanpak

De methode hand onder hand contact nodigt de client met tactiele afweer uit om via de tast de omgeving te ontdekken en met anderen te communiceren. Via 9 verschillende stappen en een voorbereidende fase wordt het hand onder hand contact opgebouwd. Bij het volgen van de methode moet er steeds gekeken worden naar wat de cliënt laat zien. De duur van de methode of het aantal contacten zijn van te voren niet vastgesteld en kunnen variëren per cliënt.

Materiaal

- Brochure en gewenningsplan (via www.bartimeus.nl/alle-publicaties/brochure-hand-onder-hand-contact)
- Scholing voor communicatiepartners

Onderbouwing

Hand onder hand contact wordt veel gebruikt in de begeleiding van mensen met een beperking in horen en zien, in combinatie met een verstandelijke beperking.

Voor het kunnen gebruiken van hand onder hand contact is het belangrijk dat de cliënt bereid en in staat is om de hand op de hand van de communicatiepartner te houden (Chen, Downing & Rodriguez-Gil, 2000/2001). Dit is niet vanzelfsprekend voor alle cliënten met een beperking in horen en zien. Sommige volwassen cliënten hebben de meerwaarde van hand onder hand contact niet of onvoldoende ontdekt of geleerd, en gebruiken hun handen nauwelijks (Damen & Worm, 2011). Andere cliënten hebben geen idee wat de meerwaarde zou kunnen zijn van het volgen van de handen van de ander, en daardoor geen motivatie om de handen te volgen. Er zijn ook cliënten die negatieve ervaringen hebben opgedaan in het contact via de handen, waardoor zij hun handen het liefst afschermen voor aanraking.

De methode kan deze cliënten leren om hand onder hand contact te hebben met hun communicatiepartners. Via positieve ervaringen vergroten deze cliënten stapje voor stapje hun wereld en leren ze nieuwe

vaardigheden aan. Daarnaast is het kunnen verdragen van hand onder hand contact een belangrijke voorwaarde voor het leren van tactiele gebaren.

Onderzoek

Tot op heden is er geen wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar het effect van de methode hand onder hand contact, zoals beschreven in deze interventiebeschrijving. Überhaupt is er weinig literatuur over de ontwikkeling van taal in tactiele modaliteit (Näslund & Kastup Pedersen, 2019). Op basis van ervaringen in de praktijk kan wel gezegd worden dat de methode hand onder hand contact communicatiepartners helpt om hand onder hand contact aan te gaan met cliënten.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Volwassenen en kinderen met een beperking in horen én zien (doofblindheid) die het hand onder hand contact afweren (hierna te noemen: de cliënt). Meestal zijn dit volwassenen met een verstandelijke beperking, (jonge) kinderen of dementerende ouderen in combinatie met een beperking in horen en zien. Deze cliënten kunnen negatieve ervaringen of onvoldoende positieve ervaringen hebben gehad om vanzelfsprekend de handen in te zetten in contact, communicatie en bij het verkennen van voorwerpen en de omgeving. Via de methode hand onder hand kan de cliënt leren het hand onder hand contact te accepteren door stapsgewijs tactiele ervaringen aan te gaan. Daarnaast leert de cliënt tijdens de interventie zelf tot tactiele initiatieven komen.

Mogelijk is de methode ook geschikt voor anderen die het hand onder hand contact afweren. Dit kunnen bijvoorbeeld volwassenen of kinderen met een visuele en verstandelijke beperking zijn, of dementerende ouderen zonder een beperking in horen en zien. Bijvoorbeeld is eerder beschreven dat cliënten met een visuele en (zeer) ernstige verstandelijke beperking minder vanzelfsprekend fysiek actief zijn en minder vanzelfsprekend de tast inzetten (Enkelaar et al., 2021). Deze interventiebeschrijving is echter primair geschreven op mensen met een beperking in horen én zien, omdat hun waarneming in grote mate afhankelijk is van de tast.

Intermediaire doelgroep

De methode hand onder hand ondersteunt de intermediaire groep, ouders/familieleden en/of begeleiders/leerkrachten (hierna te noemen: de communicatiepartners) van de cliënt, in het opbouwen van het hand onder hand contact met de cliënt. De methode geeft de communicatiepartners inzicht in hoe de cliënt de handen inzet en welke strategieën nodig zijn om dit te verbeteren of vergroten. Ook krijgen communicatiepartners praktische handvatten en oefening om de cliënt hierbij te ondersteunen.

Selectie van doelgroepen

De methode wordt ingezet wanneer het de bedoeling is dat de cliënt de tastzin meer gaat gebruiken, maar deze niet of onvoldoende open staat voor het hand onder hand contact. Meestal is er dan sprake van tactiele afweer.

Contra-indicaties

- Als de cliënt al vanzelfsprekend het hand onder hand contact aangaat is het volgen van de methode niet nodig.
- De intermediaire groep, zijnde de communicatiepartner(s) die gaan starten met hand onder hand contact, dient zelf geen tactiele afweer of spanning over het hand onder hand contact te hebben. Juist wanneer communicatiepartners comfortabel zijn om fysiek contact te maken met de cliënt, kunnen zij de cliënt helpen om het hand onder hand contact te leren accepteren.
- Externe factoren waardoor het starten met de methode hand onder hand contact tijdelijk niet haalbaar is, zoals: een verhuizing van de cliënt of continuïteitsproblemen in het team van begeleiders.

Hoever je komt in het opbouwen van hand onder hand contact laat zich niet altijd voorspellen, maar juist omdat je het in hele kleine stapjes opbouwt is het niet vervelend voor de cliënt en kan er veel rekening gehouden worden met diens mogelijkheden en onmogelijkheden. Ook als de cliënt alleen de eerste paar stappen leert van de methode, kan dit al een flinke verbetering betekenen in het contact met anderen.

Betrokkenheid doelgroep

De methodiek is ontstaan vanuit praktijkervaringen. Het bleek dat het maken van tactiel contact voor de cliënten die genoemd zijn onder het kopje 'doelgroep' niet vanzelfsprekend was. Doordat deze cliënten de handen niet wilden inzetten, wisten begeleiders/verwanten/leerkrachten (communicatiepartners) niet hoe ze tactiel contact met hen konden maken. Nadat er specifieke acties ingezet waren om het hand onder hand contact stapsgewijs aan te gaan, gingen deze cliënten hun handen beter en/of vaker inzetten. Toen bleek dat hier meer vraag naar was, zijn deze specifieke acties opgeschreven in de brochure "Hand onder hand" van Bartiméus (Verlouw-Mooij & Worm, z.d.).

Aangezien mensen die in een instelling wonen veelal begeleid worden door een team van begeleiders, die hun handelen met elkaar moeten afstemmen, is er een aanvullend format gekomen voor een stappenplan (genoemd: gewenningsplan). Dit gewenningsplan is in verschillende trajecten naar tevredenheid gebruikt.

In 2021 is een uitgebreid interview afgenomen met een gedragsdeskundige uit een VG-instelling na het volgen van een hand onder hand scholing en coaching met een team. Zij gaf aan dat de methode veel enthousiasme heeft gebracht bij zowel de cliënt als de begeleiders. In eerste instantie leek de ontwikkeling langzaam te gaan, maar juist de kleine stapjes hebben volgens haar uiteindelijk geleid tot een mooi resultaat. Haar tips waren om de doelen voor de cliënt zo concreet mogelijk te formuleren en het gewenningsplan intensief te gebruiken (Frederiks, 2021).

In 2024 is deze interventiebeschrijving opgesteld in een brede groep professionals van verschillende zorginstellingen voor mensen met een beperking in horen en zien (zie de groep meelezers). Daardoor is de originele methode, zoals beschreven in de brochure, doorontwikkeld naar het stappenplan zoals hier beschreven.

Het is de wens om de ervaringen van de (intermediaire) doelgroep na deze aanpassingen opnieuw in kaart te brengen en zodoende de methode te voeden met meer praktijkervaringen. Het Bartiméus expertisecentrum beperking in horen én zien heeft dit ingepland voor 2025-2026.

1.2 Doel

Hoofddoel

De cliënt met een beperking in horen én zien met tactiele afweer gebruikt na het doorlopen van het stappenplan van de methode hand onder hand contact zijn handen in het contact met communicatiepartner(s) en om de wereld om zich heen te ontdekken.

NB. Hóé je hand onder hand contact moet maken, en hóé je tactiele gebaren moet maken is beschreven in bijlage 1. Dit is niet ontwikkeld binnen deze interventie, maar is basiskennis die al langer bestaat en die internationaal gebruikt wordt in de communicatie met mensen met een beperking in horen en zien.

Subdoelen

De subdoelen zijn geformuleerd aan de hand van de stappen van de methode.

Subdoel stap 1: De cliënt en de communicatiepartner zijn naast elkaar bezig, waarbij de communicatiepartner tactiel beschikbaar is voor de cliënt.

Subdoel stap 2: De cliënt accepteert dat de communicatiepartner één hand onder die van de cliënt heeft.

Subdoel stap 3: De cliënt volgt de hand van de communicatiepartner bij het maken van verschillende bewegingen.

Subdoel stap 4: De communicatiepartner en de cliënt zijn allebei actieve gesprekspartners in het hand onder hand contact met één hand.

Subdoel stap 5: De cliënt accepteert hand onder hand contact met twee handen.

Subdoel stap 6: De communicatiepartner en de cliënt nemen beiden beurten in het hand onder hand contact met twee handen.

Subdoel stap 7: De cliënt tast een nieuw voorwerp en/of een handeling af via hand onder hand contact.

Subdoel stap 8: De cliënt en de communicatiepartner maken in het hand onder hand contact gebruik van de spreek- en luisterpositie.

Subdoel stap 9: De cliënt maakt één of meerdere tactiele gebaren.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

De methode wordt uitgevoerd door de communicatiepartners en de cliënt. Om dit op een goede manier te doen, wordt er regie gehouden door één persoon. Deze persoon kan bijvoorbeeld een gedragsdeskundige, logopedist, eerstverantwoordelijk begeleider, intern begeleider of leerkracht zijn. Deze persoon stelt het gewenningsplan op, houdt het proces in de gaten en evalueert steeds met betrokkenen of en hoe de volgende stap genomen kan worden.

Hand onder hand is opgebouwd uit 9 verschillende stappen en een voorbereidende fase. De stappen vormen de basis van de methode. Bij het volgen van de methode moet er steeds gekeken worden naar wat de cliënt laat zien. De duur van de methode of het aantal contacten zijn van te voren niet vastgesteld en kunnen erg variëren per cliënt. Per stap worden door de professional en de communicatiepartners evaluatiepunten opgesteld zodat het voor een ieder duidelijk is wanneer er kan worden overgegaan naar de volgende stap. Ook wordt er een moment afgesproken waarop de evaluatie plaatsvindt. Het kan zijn dat een stap binnen twee weken behaald is, maar het kan ook zijn dat het 3 tot 6 maanden duurt voordat er kan worden overgegaan naar de volgende stap. Over het algemeen is bekend dat het veelvuldig (lieft meerdere keren per dag) aanbieden en het hebben van geduld bij deze doelgroep belangrijk is. Na het hand onder hand contact rapporteert de communicatiepartner op de evaluatiepunten uit het gewenningsplan. Tijdens de evaluatie wordt er gekeken of de afgesproken punten zijn behaald en of er kan worden overgegaan naar de volgende stap.

Om de methode te laten slagen hoeven niet alle stappen te worden doorlopen. Een cliënt kan bijvoorbeeld beginnen bij stap 3, omdat die al wel graag naast iemand bezig is. Voor een andere cliënt zal de nadruk misschien juist liggen op de eerste 2 stappen. Wellicht dat die cliënt uiteindelijk niet leert om twee handen tegelijk in het contact in te zetten. Dat is niet erg. Alleen het hand onder hand contact met één hand ervaren, kan al een enorme verrijking zijn.

Het is niet de bedoeling om de volgorde van de stappen te veranderen. De stappen hebben een logische opbouw naar volledig hand onder hand contact en het maken van tactiele gebaren. Echter, wanneer de cliënt al eerder aangeeft met twee handen contact te willen hebben in plaats van met één hand hoeft dat niet afgekapt te worden. De cliënt is daarin leidend.

Stap	Wie
Vorbereidende fase	Communicatiepartner(s)
1. Contact maken en naast elkaar bezig zijn	Communicatiepartner(s) en cliënt
2. Het eerste hand onder hand contact	Communicatiepartner(s) en cliënt
3. Het vrijelijk volgen van één hand	Communicatiepartner(s) en cliënt
4. Uitlokken van beurtname met één hand	Communicatiepartner(s) en cliënt
5. Hand onder hand contact met twee handen	Communicatiepartner(s) en cliënt
6. Uitlokken van beurtname met twee handen	Communicatiepartner(s) en cliënt
7. Introductie van voorwerpen en handelingen	Communicatiepartner(s) en cliënt
8. Wisselen van handposities	Communicatiepartner(s) en cliënt
9. Cliënt uitnodigen om gebaren te maken	Communicatiepartner(s) en cliënt

Vorbereidende fase

Voordat de interventie start worden relevante gegevens verzameld uit het dossier en wordt de cliënt geobserveerd. Uit dossierinformatie moet duidelijk worden hoe de zintuigen, met name het horen, zien en de tast, functioneren. Het gaat hierbij niet alleen om de medische informatie, maar vooral ook om de betekenis daarvan voor de dagelijkse praktijk. Indien deze gegevens niet bekend zijn, kan eerst onderzoek nodig zijn (visueel functieonderzoek, gehooronderzoek).

Daarna wordt de cliënt geobserveerd in het dagelijks leven. Hierbij wordt gekeken hoe de cliënt zijn handen gebruikt, en welke dagelijkse situaties bruikbaar zijn om de methode uit te voeren. Observatiepunten staan ook in het gewenningsplan en zijn:

- Zet de cliënt zijn handen in?
- Hoe doet hij dat? Tast hij met de vingertoppen of met de hele hand?
- Heeft hij voorkeur voor bepaalde structuren of materialen (hard, zacht, warm, koud)?
- Laat hij voorkeur zien in het contact met anderen?
- Wat is de reactie als zijn handen aangeraakt worden?
- Zie je een schrikreactie als er voorwerpen aangeraakt worden?
- Is er een verschil in gevoeligheid tussen de handrug en de handpalm?
- Is hij gewend om aan zijn handen aangeraakt te worden?

Wanneer duidelijk is hoe de cliënt in het dagelijks leven zijn handen gebruikt en er duidelijk is dat hand onder hand contact opgebouwd moet worden, wordt er door de professional van Koninklijke Kentalis, Koninklijke Visio of Bartiméus gestart met de scholing hand onder hand. In de scholing krijgen communicatiepartners uitgelegd hoe de stappen er precies uitzien aan de hand van videovoorbeelden en ervaringslessen.

Na de scholing wordt er een gewenningsplan opgesteld aan de hand van de gegevens uit de dossierstudie en observatie. De persoon die regie houdt, leidt dit proces. In het gewenningsplan staan de afspraken over het aanbieden van het hand onder hand contact: waar, wanneer, hoe en door wie het wordt uitgevoerd, en welke rapportagepunten zijn er. Het gewenningsplan wordt vervolgens besproken met de betrokkenen: deelnemende communicatiepartners en anderen die de cliënt goed kennen. Om een veelkleurig beeld van de cliënt te krijgen, wordt ernaar gestreefd om het gewenningsplan multidisciplinair te bespreken. Het is waardevol om hier ouders/verwanten, intern begeleider, gedragsdeskundige, fysiotherapeut, logopedist, communicatiedeskundige en/of sensorische integratie (SI) therapeut bij te betrekken. Het gewenningsplan wordt voor elke nieuwe stap geëvalueerd en bijgesteld.

Observatie en rapportage zijn belangrijke voorwaarden om de interventie te laten slagen. Cliënten reageren lang niet altijd zoals verwacht. Het gewenningsplan voorziet in heldere afspraken, een goed rapportagesysteem en ingeplande evaluaties. Coaching door de professional van Bartiméus, Koninklijke Kentalis of Koninklijke Visio is een goed hulpmiddel om de stappen van het hand onder hand contact op de juiste wijze uit te voeren. Instrumenten hiervoor zijn: coaching on the job, voordoen (modellen) en/of video-feedbacksessies. Video-opnames zijn ook een goed hulpmiddel om te evalueren.

Stap 1. Contact maken en naast elkaar bezig zijn

De eerste stap binnen de methode is het maken van contact en naast elkaar bezig zijn. Deze stap kan een aantal weken tot maanden in beslag nemen: dat verschilt per cliënt.

De communicatiepartner kiest een vast moment op de dag uit om naast elkaar bezig te zijn. Hoelang dit moment duurt en wanneer het contact wordt afgerond wordt vastgelegd in het gewenningsplan. In deze situatie(s) gaat hij naast de cliënt zitten, maakt contact en wacht op een reactie. De communicatiepartner sluit aan bij waar de cliënt op dat moment mee bezig is. Wanneer de cliënt bijvoorbeeld papier scheurt, doet de communicatiepartner dit ook, vlak naast de cliënt. Terwijl de communicatiepartner meedoet, observeert hij de reactie van de cliënt: in hoeverre is die zich bewust van en geïnteresseerd in de communicatiepartner? De cliënt mag de communicatiepartner wegduwen. De communicatiepartner blijft dan beschikbaar door naast elkaar te blijven werken. De communicatiepartner kan de inschatting maken of de afstand tot de cliënt weer verkleind kan worden en zo weer proberen om het contact op te bouwen. De communicatiepartner observeert de cliënt goed en maakt steeds de inschatting hoeveel de cliënt op dat moment aankan.

Deze stap laat de cliënt de eerste voorwaarden voor het hand onder hand contact ervaren: dat communicatiepartners geïnteresseerd en beschikbaar zijn. Er kan worden overgegaan naar stap 2 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken punten uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 2. Het eerste hand onder hand contact

Op basis van de eerste evaluatie is gebleken dat het voelbaar naast elkaar werken ontspannen verloopt. Er kan worden overgegaan naar stap 2: het eerste hand onder hand contact. Bij aanvang van deze stap werkt de communicatiepartner naast de cliënt, net zoals in stap 1. Dit is de uitgangspositie. Wanneer het contact is gelegd gedurende het samen werken, schuift de communicatiepartner een van de eigen handen gedeeltelijk onder de hand van de cliënt. De communicatiepartner voelt nu hoe de hand aanvoelt en let op spanning/ontspanning en reacties van de cliënt. Net als in stap 1 is het hier vooral belangrijk om samen te *zijn*, de communicatiepartner hoeft nog niets te doen in het hand onder hand contact. Het gaat hier om te ervaren hoe het is om contact via de hand te hebben. Het samen bezig zijn is nog niet nodig. De hand mag een poosje blijven liggen, maar de cliënt mag de hand ook weer weghalen. Na even naast elkaar gewerkt te hebben, kan de communicatiepartner dan opnieuw hand onder hand contact maken. Het doel van deze stap is het leren accepteren dat er contact is via de hand en dat de cliënt geen of weinig spanning ervaart bij dit contact. De momenten van hand onder hand contact zijn in deze stap vaak kortdurend, daarom wordt ook gezocht naar meerdere momenten op de dag om deze stap uit te voeren. Er kan worden overgegaan naar stap 3 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken punten uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 3. Het vrijelijk volgen van één hand

Als het maken van hand onder hand contact met één hand ontspannen verloopt, voegt de communicatiepartner beweging toe aan het hand onder hand contact. De communicatiepartner beweegt de eigen hand terwijl die onder de hand van de cliënt ligt, bijvoorbeeld op en neer, heen en weer, cirkels maken. In het begin zijn de bewegingen klein en op een langzaam tempo. Het is belangrijk dat de cliënt de hand ontspannen op de hand van de communicatiepartner houdt en deze bewegingen volgt. De communicatiepartner observeert de benodigde verwerkingstijd van de cliënt, te zien aan bijvoorbeeld wegtrekken of stilvallen van de handen. Wanneer het de cliënt lukt om de hand op een ontspannen manier te volgen, verruimt de communicatiepartner de kleine bewegingen naar grotere bewegingen.

Figuur 1. Gebarenruimte voor bewegingen en gebaren met één hand

Lukt het om hand onder hand grotere bewegingen te maken, dan is het mogelijk om gebaren uit de Nederlandse gebarentaal toe te voegen aan het contact. Natuurlijk is het daarbij belangrijk dat de gebaren passend zijn binnen de situatie en met één hand te maken zijn. Hierbij dient een deskundige op het gebied van gebarentaal betrokken te zijn, zoals een communicatiedeskundige of een logopedist, zodat de gebaren op de juiste manier tactiel aangeboden worden.

Voorbeeldgebaren voor deze stap zijn gebaren uit de dagelijkse situatie, zoals drinken, jij, goed zo of slapen. Het gebaar wordt in deze stap altijd gebruikt in de situatie en gekoppeld aan een voorwerp of een direct volgende actie. Bijvoorbeeld: het gebaar drinken wordt gemaakt en direct daarna wordt de beker aangeboden. Zo leert de cliënt de communicatieve waarde van het gebaar. Er kan worden overgegaan naar stap 4 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken punten uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 4. Uitlokken van beurtname met één hand

In deze volgende stap wordt onderzocht of de cliënt de beurt over wil nemen. Soms merk je dat de cliënt uit zichzelf al actief mee gaat bewegen met de communicatiepartner. Als dat nog niet gebeurt, kan de communicatiepartner de handbewegingen pauzeren of vertragen tijdens het bewegen met één hand. De communicatiepartner wacht vervolgens op een reactie van de cliënt. Deze reactie kan bijvoorbeeld zijn dat de cliënt het initiatief neemt en de hand (soms minimaal) beweegt. Door hier weer op te reageren, bevestigt de communicatiepartner de cliënt.

Als de cliënt niet reageert, begint de communicatiepartner weer met bewegen, en probeert het later nog eens. Soms helpt het om de cliënt even aan te moedigen door met de vinger op de handpalm van de cliënt te tikken. Hiermee geef je de beurt af.

Het is de bedoeling dat de cliënt leert om gedurende het contact de leiding te nemen. De communicatiepartner volgt dan de bewegingen van de cliënt. Ook kan er dan gespeeld worden met leiden en volgen. Soms leidt de cliënt; soms leidt de communicatiepartner.

In deze stap is het meestal nog niet nodig om van handpositie te wisselen. Het is wel de bedoeling dat de communicatiepartner soms links, soms rechts van de cliënt zit bij het oefenen. Zo leert de cliënt beide afzonderlijke handen gebruiken in het hand onder hand contact.

Er kan worden overgegaan naar stap 5 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken punten uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 5. Hand onder hand contact met twee handen

Als stap 4 behaald is, en de cliënt met de afzonderlijke handen open staat voor het hand onder hand contact, wordt er overgegaan tot het gebruik van beide handen tegelijk in het hand onder hand contact.

Bij stap 5 is de uitgangspositie anders dan bij voorgaande stappen: de communicatiepartner dient nu tegenover de cliënt te zitten. Door tegenover elkaar te zitten (zonder tafel of rolstoelblad ertussen) kan er been aan been contact gemaakt worden. Hierdoor is er voldoende nabijheid voor tactiel contact en tegelijkertijd voldoende bewegingsruimte om op een ontspannen manier bezig te zijn. In een andere houding kan hand onder hand contact erg vermoeiend zijn.

Figuur 2. Uitgangspositie en gebarenruimte voor hand onder hand contact met twee handen

Net als in stap 3 schuift de communicatiepartner de handen onder die van de cliënt. Het verschil is, dat nu beide handen tegelijk gevraagd worden, in plaats van één hand. Als er hand onder hand contact is met beide handen, kan de communicatiepartner weer laten ervaren hoe je hand onder hand kunt bewegen. De communicatiepartner maakt eerst kleine, en dan grotere bewegingen in de gebarenruimte. Er kan gespeeld worden: twee handen tegelijk bewegen, een hand bewegen en de ander stilhouden, afwisselen, enzovoorts. Probeer wel hand onder hand contact te houden met beide handen.

In deze stap wordt het ook mogelijk om gebaren uit de Nederlandse gebarentaal aan te bieden waarvoor twee handen nodig zijn. Net zoals in stap 3 is het de bedoeling dat deze gebaren aansluiten bij wat er in de situatie gebeurt. Bijvoorbeeld: koffie, thee, muziek, et cetera. Wederom: hierbij is betrokkenheid van een communicatiedeskundige of logopedist nodig om te beoordelen welke gebaren aangeboden worden, op welke manier en in welke volgorde. Er kan worden overgegaan naar stap 6 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken stappen uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 6. Uitlokken van beurtname met twee handen

Stap 6 werkt eigenlijk hetzelfde als stap 4: de communicatiepartner nodigt de cliënt uit om de beurt te nemen in het hand onder hand contact. Sommige cliënten zullen dit meteen doorhebben, terwijl andere cliënten hier wat meer oefening in nodig hebben. Neem de tijd om ook deze stap goed met de cliënt te doen en bevestig en complimenteer de cliënt bij elk initiatief.

Net als bij stap 4 is het ook hier nog niet noodzakelijk om van handpositie te wisselen. De cliënt kan ook laten zien wat die wil als de handen op de handen van de communicatiepartner liggen. Wanneer de cliënt de hand(en) van de communicatiepartner loslaat, beweegt de communicatiepartner rustig de hand(en) richting die van de cliënt en herstelt het contact. Er kan worden overgegaan naar stap 7 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken stappen uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 7: Introductie van nieuwe voorwerpen en handelingen met voorwerpen

Wanneer het hand onder hand contact soepel verloopt, is het mogelijk iets toe te voegen aan het hand onder hand contact: het samen afvoelen van nieuwe voorwerpen en het samen uitvoeren van handelingen. Voor deze stap is het handig om aan een tafel te zitten.

Nu introduceert de communicatiepartner een voorwerp dat voor de cliënt nog onbekend is, maar wel wat kan opleveren, zoals een nieuw speeltje, dicht pak koekjes, of ongepelde sinaasappel. Door een onbekend voorwerp te kiezen, kan er een onderzoekende reactie van de cliënt komen. Een bekend alledaags voorwerp (bijv. een koffiekopje) lokt waarschijnlijk een andere reactie uit dan bedoeld wordt bij deze stap.

De communicatiepartner houdt zelf het nieuwe voorwerp vast en nodigt de cliënt uit om zijn handen op die van de communicatiepartner te leggen. Hierdoor kan de cliënt het voorwerp voelen met de vingertoppen, maar heeft die de handen veilig op de handen van de communicatiepartner én kan die zijn handen altijd wegtrekken wanneer het te spannend wordt.

Als dit goed gaat kan de communicatiepartner de eigen vingertoppen verder spreiden, zodat de cliënt meer contact maakt met het voorwerp. Wanneer de cliënt het voorwerp wil overpakken is dit uiteraard prima en volgt de communicatiepartner met zijn handen over de handen van de cliënt.

De communicatiepartner kan nu ook laten zien dat met de handen ook handelingen gedaan kunnen worden met de voorwerpen. Het doorkrijgen dat de handen ook instrumenteel ingezet kunnen worden vergroot de belevingswereld van de cliënt aanzienlijk.

Figuur 3. Uitgangspositie en gebarenruimte voor het verkennen van voorwerpen

In deze stap maakt de communicatiepartner de cliënt deelgenoot van alle stappen in het proces, bijvoorbeeld bij het samen klaarmaken van iets te eten of drinken, zoals sinaasappelsap. Hand onder hand worden eerst samen de sinaasappels gevoeld, dan doormidden gesneden en dan gevoeld hoe de binnenkant anders is dan de buitenkant. Daarna worden, hand onder hand, samen de sinaasappels uitgeperst en het sap ingeschonken in een glas. Zo ontdekt de cliënt dat sinaasappelsap uit een sinaasappel komt én hoe hij zijn handen kan gebruiken om dit voor elkaar te krijgen. Er kan worden overgegaan naar stap 8 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken stappen uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 8. Veranderen van de handpositie en omgaan met wisselende handposities

De volgende stap is om aan de slag te gaan met de verschillende handposities. Wanneer de communicatiepartner een initiatief verwacht van de cliënt, of merkt dat de cliënt een initiatief neemt, verandert de communicatiepartner de hand onder hand positie. Deze haalt de eigen handen onder die van de cliënt vandaan, legt ze erop, en observeert hoe de cliënt reageert.

Wanneer de cliënt zijn handen lange tijd stilhoudt, keert de communicatiepartner terug naar de basispositie, (de handen ONDER de handen van de cliënt) en lokt opnieuw het initiatief uit. Wanneer de cliënt weer initiatief laat zien verschuift de communicatiepartner zijn handen weer, net zo lang totdat de cliënt dit principe door heeft.

Aan het einde van deze deelstap ervaart de cliënt dus dat als de communicatiepartner iets zegt, hij de handen onder de handen van de cliënt heeft. En als de cliënt zelf iets inbrengt, dan liggen de handen van de communicatiepartner op die van de cliënt. Er kan worden overgegaan naar stap 9 wanneer uit de evaluatie blijkt dat de afgesproken stappen uit het gewenningsplan behaald zijn.

Stap 9. Cliënt uitnodigen om gebaren te maken

Wanneer het aanbieden van voorwerpen, handelingen en eventueel gebaren ontspannen verloopt en de cliënt het hand onder hand contact goed kan blijven volgen, is de laatste stap om de cliënt uit te nodigen om zelf ook gebaren te maken. Sommige cliënten zullen dit al zijn gaan doen, omdat de communicatiepartner al initiatief uitlokt vanaf stap 4 en zelf ook gebaren heeft toegevoegd. Andere cliënten hebben hier wat meer aanmoediging voor nodig. Het is in deze stap nodig om een deskundige op het gebied van gebarentaal te betrekken, zoals een logopedist of een communicatiedeskundige. Deze persoon kan ondersteunen in het maken van een plan, de eerste gebaren te kiezen, en na te denken hoe de cliënt uitgenodigd kan worden

om gebaren op de juiste manier te maken. In deze stap blijft het belangrijk om als communicatiepartners consequent en gezamenlijk op te trekken:

- Communicatiepartners kiezen een aantal gebaren die passen bij activiteiten die de cliënt prettig of belangrijk vindt. Zoek naar gebaren waarvoor de cliënt gemotiveerd is. Dit zijn gebaren die de cliënt wat opleveren als ze zelfstandig gemaakt worden, zoals bij een activiteit waar de cliënt zelf al via lichaamsgebonden communicatie om vraagt (bijvoorbeeld “slapen” of “eten”) of onderdeel zijn van een activiteit waar de cliënt veel lol in heeft (bijvoorbeeld “nog meer”).
- Communicatiepartners spreken af hoe en wanneer de cliënt uitgenodigd wordt tot het maken van gebaren. Welke momenten van de dag, welke communicatiepartners, wat is de lichaamshouding, wat doe je als communicatiepartner om de cliënt uit te nodigen (bijv eerst zelf het gebaar maken - dan wachten, handpositie wisselen, een tikje geven op de bovenkant van de hand), hoeveel tijd geef je de cliënt, enzovoorts.

Na de interventie

Na deze 9 stappen is de basis gelegd voor het hand onder hand contact met de cliënt. De cliënt ervaart minder dat handelingen hem overkomen, omdat hij heeft ervaren dat hij zelf actief zijn handen kan inzetten. De cliënt durft de wereld meer te ontdekken via het tastzintuig en heeft misschien wel leren communiceren via de hand onder hand methode.

De ontwikkeling van hand onder hand contact en communicatie is daarmee natuurlijk nog niet klaar. Het hand onder hand contact is slechts gestart. Via de handen kan de hele wereld ontdekt worden. De cliënt kan nog doorgroeien in het gebruik van de handen in contact, communicatie, verkennen van de omgeving en voorwerpen. Na de interventie moet er daarom voor gezorgd worden dat alle communicatiepartners vaardig zijn en blijven in hand onder hand contact met de cliënt. Een implementatieplan en/of borging in het persoonlijke plan van de cliënt kan hierin ondersteunen. De communicatiedeskundige of de logopedist kan adviseren in het (verder) ontwikkelen van de tactiele gebarentaal van de cliënt.

2. Uitvoering

Materialen

- Voor de methode is een brochure en een gewenningsplan ontwikkeld. Deze zijn te vinden op de website van Bartiméus: [Brochure: Hand onder hand contact - Bartimeus](#). De brochure moet nog geüpdate worden naar de nieuwe stappen. Het is de bedoeling dat dit in 2025-2026 gebeurt.
- Er is een scholing voor communicatiepartners aan de hand van een PowerPointpresentatie met videofragmenten en ervaringsoefeningen. Deze scholing wordt momenteel aangeboden vanuit Bartiméus. In 2025 wordt verkend of het wenselijk is dat deze scholing ook vanuit de andere ZG-organisaties aangeboden gaat worden.

Locatie

Voor cliënten met een beperking in horen en zien die baat hebben bij hand onder hand contact, is het belangrijk dat dit contact op alle dagelijkse locaties mogelijk is. Dat betekent dat communicatiepartners binnen de verschillende locaties (bijvoorbeeld thuis, op school, of op dagbesteding) vaardig moeten zijn in het hand onder hand contact.

De huidige methode, die bedoeld is om de client vertrouwd te maken met hand onder hand contact, is niet afhankelijk van een locatie. De methode wordt toegepast in de dagelijkse, natuurlijke interactie met de cliënt. Hiervoor zijn dus geen speciale vereisten. Wel is het raadzaam om bij het opbouwen van het hand onder hand contact te zorgen voor een situatie met weinig afleidende factoren. Hierdoor kunnen zowel de cliënt als de communicatiepartner zich goed richten op elkaar en het contact.

De methode kan zowel binnen een professionele organisatie als in de thuissituatie uitgevoerd worden. Er kan voor gekozen worden om in de opbouwfase eerst op één locatie te beginnen, bijvoorbeeld om de client rustig te laten wennen. Je kunt ook in meerdere locaties tegelijk starten, zodat de client meer oefenmomenten op een dag kan krijgen. De precieze invulling is dus zeer afhankelijk van de mogelijkheden van de client en de omgeving. Wat blijft staan, is dat het altijd de bedoeling is dat de cliënt, eenmaal gewend aan hand onder hand contact, overal de mogelijkheid heeft om op deze manier contact te maken en te communiceren.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De methode wordt toegepast door communicatiepartners van de cliënt. Dit kan bijvoorbeeld zijn: een of meerdere ouders/verwanten, leerkrachten, of begeleiders. In principe kunnen alle communicatiepartners de methode uitvoeren, zij hebben daarvoor geen speciale competenties nodig. Het is van belang dat de communicatiepartners samenwerken in het opbouwen van hand onder hand contact. Oftewel: van hen wordt verwacht dat ze onderling afgestemd hebben hoe, waar en wanneer ze de methode uitvoeren. Het gewenningsplan kan hiervoor een hulpmiddel zijn; in ieder geval is coördinatie nodig.

De brochure over de methode is vrij verkrijgbaar. De methode zelf kan uitgevoerd worden onder begeleiding van een professional van Bartiméus, Koninklijke Kentalis of Koninklijke Visio die kennis heeft over hand onder hand contact bij mensen met een beperking in horen én zien. Deze professional is bijvoorbeeld een ambulant begeleider, gedragsdeskundige of logopedist. Als de methode wordt gebruikt, geeft de professional een scholing aan de communicatiepartners over de stappen. Daarna worden er gezamenlijk invulling gegeven aan de stappen op cliëntniveau en worden de evaluaties gezamenlijk uitgevoerd. De professional kan indien gewenst ook coaching geven bij het uitvoeren van de stappen of ondersteunen in de coördinatie van de methode.

Kwaliteitsbewaking

Communicatiepartners komen meestal in aanraking met de methode hand onder hand in een adviseringstraject door professionals vanuit een ZG-instelling. Met behulp van de scholing door de professional en de brochure kunnen communicatiepartners aan de slag. Vaak komt het voor dat communicatiepartners gecoacht worden door een professional van Bartiméus, Koninklijke Kentalis of Koninklijke Visio in het toepassen van de methode. De professionals die de scholing en coaching geven kennen de hand onder hand methode en hebben verdiepende kennis en ervaring op het gebied van een beperking in horen én zien en hoe je hand onder hand aanleert bij cliënten bij wie dit niet vanzelfsprekend ontwikkelt. Zij hebben ervaring met het werken met videomateriaal.

Door de stappen te volgen en het gewenningsplan te gebruiken kunnen communicatiepartners de methode goed uitvoeren zoals bedoeld. De evaluaties aan het einde van elke stap, die gedaan worden met de communicatiepartners en de professional samen, zorgen ervoor dat er geen nieuwe stap gezet wordt voordat het doel van de stap ervoor behaald wordt. Hierdoor worden de nodige vaardigheden voor het hand onder hand contact geleidelijk opgebouwd.

Randvoorwaarden

Voor een goede uitvoering van de interventie zijn een aantal randvoorwaarden te benoemen:

- Vooraf moet een inhoudelijke afweging gemaakt zijn of de cliënt behoefte kan hebben aan, of baat kan hebben bij, hand onder hand contact. Deze afweging is het resultaat van gesprekken met de communicatiepartners, dossieranalyse, en observatie van de cliënt.
- Voordat gestart wordt met hand onder hand contact moet er een plan zijn (zie gewenningsplan voor een voorbeeld). Vooraf aan elke nieuwe stap worden evaluatiecriteria opgesteld en wordt een evaluatiemoment afgesproken.
- Communicatiepartners die een start maken met de introductie van hand onder hand contact moeten zichzelf prettig voelen bij het hebben van hand onder hand contact. Oefening vooraf in het maken van hand onder hand contact (bijvoorbeeld met collega's) kan daarvoor handig zijn.
- Er moet dagelijks tijd zijn om het hand onder hand contact te oefenen met de client.
- Tijdens het oefenen moeten er weinig afleidende factoren zijn, zowel voor de client als voor de communicatiepartner. Beiden moeten de ruimte hebben om zich te kunnen richten op het contact.
- Om te kunnen evalueren in hoeverre de gewenste doelen zijn behaald is het zeer aan te raden het hand onder hand contact te filmen. Hiermee kan je een gedeeld beeld van het hand onder hand contact krijgen tijdens de evaluatie. Hiervoor is het nodig om te beschikken over opname- en afspelapparatuur.

Implementatie

Wanneer iemand de methode hand onder hand wil inzetten, kan die de brochure en het gewenningsplan lezen. Deze zijn te downloaden op de website van Bartiméus. Een traject begint altijd met een scholing, waarin de principes en de opbouw van het hand onder hand contact uitgelegd worden en er ruimte is voor uitwisseling en vragen. Deze wordt gegeven door een professional van Bartiméus, Koninklijke Kentalis of Koninklijke Visio. Na de scholing kan je met de stappen aan de slag. Zie de hoofdstukken 'Opzet van de interventie' en 'Inhoud van de interventie' voor een uitleg van de uitvoering van de methode.

Indien gewenst kunnen communicatiepartners coaching krijgen vanuit de ZG-organisaties (Bartiméus, Koninklijke Kentalis, Koninklijke Visio). Binnen deze organisaties zijn professionals beschikbaar die hierin gespecialiseerd zijn. Voor het aanvragen van begeleiding kan ook contact opgenomen worden met DB-connect (www.dbconnect.info). Zij kunnen zorgen dat er een professional die bekend is met de methode hand onder hand contact gekoppeld wordt aan de vraagsteller(s).

In 2025 zal de methode verder uitgerold worden binnen de drie organisaties (Bartiméus, Koninklijke Kentalis en Koninklijke Visio). Hierdoor zullen meer medewerkers de methode leren kennen en leren gebruiken.

Kosten

De methode heeft een niet-commercieel uitgangspunt. Voor ondersteuning in de uitvoering zijn verschillende financieringsbronnen mogelijk. Het toepassen van de methode bij residentiele cliënten van Bartiméus, Koninklijke Kentalis en Koninklijke Visio wordt bekostigd vanuit het wet langdurige zorg (WLZ)-tarief. Voor ambulante cliënten wordt begeleiding bij de toepassing van de methode in veruit de meeste gevallen gefinancierd vanuit de zorgverzekeringswet (ZVW), consultatiegelden of een combinatie hiervan.

Scholing (dit is een vast onderdeel van de methode):

Doel:

- Betrokkenen hebben inzicht in de invloed van de visuele en auditieve beperking van de cliënt op het aangaan van contact.
- Betrokkenen hebben kennis over de werking van het tastzintuig
- Betrokkenen weten van verschillende vormen van tast in de communicatie bij cliënten die slecht zien én horen
- Betrokkenen hebben kennis van de methode
- Betrokkenen oefenen met hand onder hand contact

Vorm:

- Powerpoint presentatie
- Oefenen van hand onder hand contact binnen de stap(pen) die van toepassing zijn

Personele kosten:

- 2 uur voor iedereen die de scholing volgt
- 4 uur voor de docent (2 uur voorbereiding en 2 uur geven scholing)

Toepassen van hand onder hand contact (vast onderdeel):

Vorm:

- De communicatiepartner heeft minimaal één, liefst meerdere keren per dag hand onder hand contact met de cliënt.
- Hoe dit plaatsvindt en hoe lang dit plaatsvindt is afhankelijk van het gewenningsplan en de reactie die de cliënt geeft.
- De communicatiepartner rapporteert achteraf.
- Aan het begin van elke stap worden evaluatiemomenten gepland, die bestaan uit een gesprek met betrokkenen en professional(s) van de ZG-organisatie. Het gezamenlijk analyseren van videobeelden van het hand onder hand contact is ook tijdens de evaluaties een waardevolle bron van informatie over hoe het contact verloopt.

Personele kosten:

- Dit is binnen het werken met de cliënt en vraagt dus geen extra personele inzet. Zoek wel naar een situatie waar de communicatiepartner voldoende tijd en gelegenheid heeft om individueel contact te hebben met de cliënt.

Coaching (of en hoe dit wordt ingezet wordt afgesproken tussen de betrokkenen en de professional):

Doel:

- Betrokkenen passen de methode hand onder hand toe in hun contacten met de cliënt
- Betrokkenen voelen zich zelfverzekerd bij het toepassen van hand onder hand

Vorm:

- Startgesprek betrokkenen en professional(s) van de ZG-organisatie om het gewenningsplan hand onder hand te bespreken en de eerste stap samen in te vullen. Afspraken maken hoe aan de slag te gaan (team, kernteam, individueel) .
- Mogelijke vormen voor coaching zijn: coaching on the job, voordoen (modellen) en/of video-feedback sessies.

Personele kosten:

Dit is geheel afhankelijk van wat is afgesproken tussen de professional (coach) en de betrokkenen. De genoemde uren in de tabel hieronder zijn een indicatie wanneer zowel coaching on the job als video-feedback sessies zijn afgesproken.

Evaluatie (vast onderdeel):

Doel:

- Alle betrokkenen zijn op de hoogte van de resultaten van de methode hand onder hand
- De resultaten worden geborgd in reguliere werkprocessen
- Eventuele vervolgoelen worden opgesteld

Vorm:

- Een gesprek van 1 uur tussen alle betrokkenen en professional(s) van de ZG-organisatie. De persoon die de regie houdt organiseert deze bijeenkomst.
- Videovoorbeelden kunnen hierbij goede illustraties zijn.

Personele kosten:

- 1 uur per aanwezige

In tabelvorm:

Coach:	Betrokkenen:
- 1 uur startgesprek - 6 uur coaching on the job - 6 uur analyseren videobeelden - 6 uur video-feedback sessies - 1 uur evaluatiebijeenkomst	- 1 uur startgesprek - 6 uur coaching on the job (binnen cliëntcontact) - 6 uur video-feedback sessies - 1 uur evaluatiebijeenkomst
Totaal: 20 uur	Totaal: 14 uur

3. Onderbouwing

Aard van het probleem

Een beperking in horen én zien heeft ingrijpende gevolgen voor het dagelijks functioneren. Kinderen die worden geboren met deze dubbelzintuiglijke beperking worden niet vanzelfsprekend uitgelokt door de omgeving en de mensen om hen heen. Voorwerpen en gebeurtenissen in hun directe omgeving merken zij vaak niet op en zij gaan veel minder op onderzoek uit. Hiermee kost het leren veel meer tijd en inspanning. Kinderen met een aangeboren beperking in horen en zien komen minder tot concepten en ontwikkelen zich over het algemeen langzamer. De cognitieve ontwikkeling verloopt vertraagd, en het lukt niet goed om via diagnostiek het cognitieve niveau te bepalen (Damen & Worm, 2013).

Ook wanneer kinderen met een aangeboren beperking in horen en zien nog restvisus en restgehoor hebben, spelen tactiele ervaringen een grote rol in hun waarneming. Dit kan met het gehele lichaam, maar vaak spelen de handen hierin een grote rol. De handen van een kind met een beperking in horen en zien zijn niet alleen instrumenten om dingen te doen, maar functioneren ook als zintuigen om dingen uit de omgeving waar te nemen. Daarnaast moeten in veel gevallen de handen ook de stem worden van het kind: het belangrijkste communicatiemiddel om de gedachten en wensen te uiten. Kinderen met een beperking in horen en zien moeten niet alleen gebaren leren, maar ook alle nuances in toon, gevoel en benadrukking van taal kunnen hierin gelegd worden. De handen van kinderen met een beperking in horen en zien zijn enorm belangrijk in hun ontwikkeling (Miles, 2003).

Als ziende horende communicatiepartners zijn wij in eerste instantie gericht op onze afstands-zintuigen zien en horen. Wij zijn geneigd de cliënt mee te nemen met onze waarneming en de cliënt te laten zien, horen, voelen, ruiken wat wij waarnemen. De beleving en waarneming van de cliënt met een beperking in horen en zien is echter fundamenteel anders. Het kost communicatiepartners veel tijd en ervaring om vaardigheden te leren om goed contact te kunnen maken en te kunnen communiceren met cliënten met een beperking in horen en zien (Tosolini, 2020). De mate van ontwikkeling van communicatie van deze cliënten is afhankelijk van de mate waarin communicatiepartners over kunnen stappen op de modaliteit tast (Lindström, 2019a). Goed leren observeren en afstemmen op de cliënt, kan bijvoorbeeld met de methode Kwaliteit in Communicatie (Damen, e.a., 2014). In deze methode is echter geen specifieke aandacht voor *hoe* je hand onder hand contact maakt.

Voor het kunnen gebruiken van hand onder hand contact is het belangrijk dat de cliënt bereid en in staat is om de hand op de hand van de communicatiepartner te houden (Chen, Downing & Rodriguez-Gil, 2000/2001). Dit is niet vanzelfsprekend voor alle cliënten met een beperking in horen en zien. Het is van vitaal belang dat kinderen in hun vroege contacten met anderen worden aangemoedigd en bevestigd om de ouders en anderen in hun tactiele omgeving aan te raken en af te tasten. Hierdoor leren ze dat ze hun handen in kunnen zetten om informatie op te doen uit de omgeving, wat hen stimuleert dit vaker te doen (Miles, 2003). Sommige volwassen cliënten hebben dit niet of onvoldoende ontdekt of geleerd, en gebruiken hun handen nauwelijks (Damen & Worm, 2011). Andere cliënten hebben geen idee wat de meerwaarde zou kunnen zijn van het volgen van de handen van de ander, en daardoor geen motivatie om de handen te volgen. Er zijn ook cliënten die negatieve ervaringen hebben opgedaan in het contact via de handen, waardoor zij hun handen liever niet gebruiken voor contact.

Deze methode hand onder hand is niet geschreven voor cliënten die al actief de handen inzetten om contact met anderen te maken en de omgeving te verkennen. Het is juist gemaakt voor cliënten die moeite hebben met het inzetten van de handen of hier nog weinig ervaring mee hebben. Dit zijn meestal volwassenen met een verstandelijke beperking, (jonge) kinderen of dementerende ouderen, steeds in combinatie met een beperking in horen en zien. De methode kan ze leren om hand onder hand contact te hebben met hun communicatiepartners. Via positieve ervaringen vergroten deze cliënten stapje voor stapje hun wereld en leren ze nieuwe vaardigheden aan. Daarnaast is het kunnen verdragen van hand onder hand contact een belangrijke voorwaarde voor het leren van tactiele gebaren.

Spreiding, ernst en omvang

In het Deelkracht project Evidence based interventies zijn professionals van Koninklijke Kentalis, Bartiméus en Koninklijke Visio bevraagd over interventies voor mensen met een aangeboren beperking in horen en

zien. Hieruit bleek dat deze professionals hand onder hand contact bovenaan plaatsten op de lijst van interventies die beter geïmplementeerd moeten worden. Zij vonden hand onder hand contact essentieel voor cliënten: om ervaringen op te kunnen doen en om de wereld beter te begrijpen. Via hand onder hand contact kunnen cliënten volgens hen zelf regie houden en tegelijkertijd de nabijheid van de communicatiepartner ervaren. Professionals vonden het belangrijk dat collega's goed getraind worden in het toepassen van hand onder hand contact, omdat tactiel contact niet altijd goed wordt toegepast (Manders, Bak & Heppe, 2022). In Nederland wonen ongeveer 4.000 mensen met een aangeboren beperking in horen en zien (Vaal & Schippers, 2004). Het aantal mensen met een beperking in zien en horen dat ook een verstandelijke beperking heeft, wordt geschat op 3.750 zien (Vaal & Schippers, 2004). Een deel van deze groep mensen overlapt met de groep mensen met aangeboren doofblindheid, maar het betreft ook mensen met verworven doofblindheid. Het is niet duidelijk hoeveel mensen met aangeboren doofblindheid óók een verstandelijke beperking heeft, maar er wordt aangenomen dat dit een aanzienlijk percentage is (Dammeyer, 2011; Damen & Worm, 2013).

Uit ervaring blijkt dat ook mensen met een beperking in horen en zien in combinatie met een verstandelijke beperking niet altijd vanzelf hand onder hand contact met anderen accepteren. Toch kan hand onder hand contact ook voor hen van meerwaarde zijn. Het is niet onderzocht hoeveel mensen met aangeboren doofblindheid en hoeveel mensen met een beperking in horen en zien in combinatie met een verstandelijke beperking gemakkelijk hand onder hand contact maken en hoeveel mensen hier moeite mee hebben. Ook is niet gerapporteerd hoeveel professionals de scholing hand onder hand al hebben gevolgd. Wel is op basis van praktijkervaringen duidelijk dat het niet hebben van hand onder hand contact, of het niet op de juiste wijze hebben van hand onder hand contact, voort kan komen uit zowel afweer van de cliënt als het niet voldoende kundig voelen en/of zijn van de communicatiepartner.

Gevolgen

Mensen met aangeboren doofblindheid ervaren een tekort aan zintuiglijke informatie (Dammeyer, 2011; Van Dijk & Janssen, 1993). Hierdoor worden de cognitieve en sociale ontwikkeling bemoeilijkt. Essentiële ontwikkelingsstappen, waaronder een begrip van tijdstip, activiteit, plaats, persoon en ruimte, bedoelingen overbrengen en bedoelingen begrijpen, en activering en interesses, worden niet vanzelf genomen. Veel van deze cliënten laten passiviteit en geringe sociale interacties zien (Damen & Worm, 2013).

Door middel van inzet van de tast kan geprobeerd worden om toch ontwikkeling te stimuleren op deze gebieden. De beperking in het horen en zien maakt dat inzet van de tast heel belangrijk is (Anderson & Rødbroe, 2006). Via de tast kunnen de gevolgen van het niet of minder zien en horen niet volledig, maar enigszins opgevangen worden (Damen & Worm, 2013). Echter, het kost veel meer tijd en cognitieve belasting om een mentaal beeld van de omgeving te krijgen op basis van de tast dan op basis van visus (Bruce, 2005; Näslund & Kastrup Pedersen, 2019). Dus ook wanneer de taststrategieën goed ontwikkeld zijn, zijn de gevolgen van de dubbelzintuiglijke beperking groot.

Door als communicatiepartner samen met de cliënt de tast in te zetten gaat de cliënt ervaren dat de wereld groter is dan de direct voelbare omgeving. De cliënt ervaart ook op welke manier hij zijn handen in kan zetten. Daardoor zal de cliënt na verloop van tijd ook vanuit zichzelf meer met zijn handen gaan doen. Door de inzet van hand onder hand contact wordt de wereld van de cliënt vergroot en worden er nieuwe vaardigheden geleerd. Ook is het ondersteunend aan het opbouwen van persoonlijke relaties. De cliënt ervaart dat de ander aanwezig is en dat er echte aandacht is. Hand onder hand is daarmee ondersteunend aan het gevoel van veiligheid van de cliënt. De verwachting is dat de cliënt vanuit deze veilige basis ook meer initiatieven gaat nemen om contact te maken met de communicatiepartner (Lindström, 2019b; Miles, 2003).

4. Onderzoek

Tot op heden is er geen wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar het effect van de methode hand onder hand contact, zoals beschreven in deze interventiebeschrijving. Überhaupt is er weinig literatuur over de ontwikkeling van taal in tactiele modaliteit (Näslund & Kastup Pedersen, 2019).

Op basis van ervaringen in de praktijk kan wel gezegd worden dat de methode hand onder hand communicatiepartners helpt om hand onder hand contact aan te gaan met cliënten. In de evaluaties die gehouden worden aan het eind van begeleidingstrajecten van het Bartiméus expertisecentrum beperking in horen en zien, blijkt dat communicatiepartners dankzij de stapsgewijze aanpak verbetering in hun hand onder hand contact met cliënten zien. Over het algemeen zijn begeleiders tevreden met de resultaten van hun hand onder hand traject. Wanneer een professional van Bartiméus betrokken is bij de methode hand onder hand is er naast de scholing ook meestal sprake van coaching en video-feedback door de professional van Bartiméus.

Eind 2021 is na een hand onder handtraject een uitgebreid interview afgenomen bij een gedragsdeskundige uit de gehandicaptenzorg. Zij was erg tevreden over de opzet en de opbouw van de methode. Met name de kleine stapjes waar de methode uit bestaat hebben erg geholpen om het enthousiasme te kweken en te behouden binnen dit team. De cliënt had dankzij de methode meer regie en er is contact ontstaan. De gedragsdeskundige vond de door hen gevolgde combinatie van video-feedbacksessies en coachingssessies erg prettig. Zij zou het fijn vinden als verschillende medewerkers individuele coaching kunnen krijgen. (nb. binnen de methode is hier ruimte voor, maar dit moet dan wel meegenomen worden in de afspraken. Vaak is dit lastig, omdat het ook tijdsintensiever en duurder is).

Het interview diende ook om uit te zoeken wat er belangrijk was voor het gewenningsplan. De gedragsdeskundige adviseerde om het gewenningsplan zo concreet mogelijk te maken en dichtbij te houden bij verschillende stappen in de methode (Frederiks, 2021).

In 2023 is er op het Deafblind International congres in Kenia een presentatie gegeven over de methode hand onder hand contact. Deze presentatie werd goed ontvangen. Deelnemers (met name afkomstig uit Afrika) waren enthousiast over het praktische karakter van de methode. Niet in alle landen is het hebben van hand onder hand contact vanzelfsprekend in contacten met cliënten met een beperking in horen en zien. Deelnemers aan het congres hadden aan de hand van de presentatie en het (vertaalde) boekje al handvaten om zelf met hand onder hand contact aan de slag te gaan.

5. Werkzame elementen

In 2001 is in een focusgroeponderzoek nagegaan wat belangrijke elementen zijn van succesvol hand onder hand contact (Chen, Downing & Rodriguez-Gil, 2000/2001). Hieruit bleken de volgende punten:

- Het is noodzakelijk om een individuele benadering te hebben. Voor elke persoon moet apart gekeken worden welke strategieën nodig zijn om tactiel contact aan te leren, en welke activiteiten en materialen passend zijn gedurende het leerproces.
- Mensen met een beperking in horen en zien leren het beste tijdens bekende bezigheden en in een bekende omgeving. Gebruik dus naturalistische situaties.
- Het is belangrijk om een zeer positieve en respectvolle benadering te hebben als je contact hebt met de cliënt. Hierbij wordt de cliënt niet gedwongen, krijgt die voldoende verwerkingstijd, en krijgt die de gelegenheid om initiatieven te nemen en het contact te leiden.
- Om het leren te vergemakkelijken wordt aangeraden gebruik te maken van routines en herhaling.
- Het tactiele zintuig is het uitgangspunt. Materialen die gebaseerd zijn op visuele input (bijvoorbeeld een grote boom, of een vliegende vogel) hebben veel uitleg nodig en hierbij is alleen laten voelen niet voldoende.

Aanvullend hieraan komt uit het interview van de gedragsdeskundige (Frederiks, 2021) naar voren dat videovoorbeelden voor communicatiepartners als heel helpend worden ervaren.

6. Aangehaalde literatuur

- Anderson, K. & Rodbroe, I (2006). *Identification of congenital deafblindness*. Aalborg, Denemarken: Danish Resource Centre on Congenital Deafblindness.
- Bruce, S. M. (2005). The impact of congenital deafblindness on the struggle to symbolism. *International Journal of Disability, Development & Education*, 52(3), 233-251.
- Chen, D., Downing, J., & Rodriguez-Gil, G. (2000/2001). Tactile strategies for children who are deaf-blind: Considerations and concerns from Project SALUTE. *Deaf-Blind Perspectives*, 8(2), 1-6. Geraadpleegd op: [Project SALUTE \(nationaldb.org\)](https://nationaldb.org) op 18-06-2024.
- Damen, S., Janssen, M.J., Huisman, M., Ruijsenaars, W.A.J.J.M. & Schuengel, C. (2014). Stimulating intersubjective communication in an adult with deafblindness: a single-case experiment. *Journal of deaf studies and deaf education*. 2014; 19(3),366–84.
- Damen, S. & Worm, M. (2013). *Aangeboren Doofblindheid*. Bartiméus. Bartiméus Reeks, Doorn.
- Dammeyer, 2011. Mental and behavioral disorders among people with congenital deafblindness. *Research in Developmental Disabilities*, 32(2), 571-575.
- Enkelaar, L., Oosterom-Calo, R., Zhou, D., Nijhof, N., Barakova, E., & Sterkenburg, P. (2021). The LEDd move pilot study: the Light Curtain and physical activity and well-being among people with visual and intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(11), 791-988.
- Frederiks, W. (2021). Interview Ruby Hand onder Hand methode. Eigen documentatie. (*general/train de trainer methode hand onder hand*)
- Lindström, C. (2019a). Contributing to a tactile language: Partners communicative accommodation to a bodily/tactile modality. *Journal of Deafblind Studies on Communication*. (5), 50-72.
- Lindström, C. (2019b). 14. Partners' contribution to language development in a bodily tactile modality. A longitudinal case study from a cultural perspective. Hoofdstuk in het boek: If you can see it, you can support it. A book on tactile language. Nordic Welfare Centre.
- Manders, I., Bak, M. & Heppe, E. (2022). Professionals aan het woord over interventies voor mensen met aangeboren doofblindheid. Deelkracht.
- Miles, B. (2003). Talking the language of the hands to the hands. Db-link. The National Information Clearinghouse on Children Who Are Deaf-Blind. Monmouth, Oregon. Geraadpleegd op: [Talking the Language of the Hands to the Hands | National Center on Deafblindness \(nationaldb.org\)](https://nationaldb.org) op 18-06-2024.
- Näslund, J., & Kastrup Pedersen, B. (2019). Tactile language – a circle model. Hoofdstuk in het boek: If you can see it, you can support it. A book on tactile language. Nordic Welfare Centre.
- Project Salute (2004a). *Coactive Signing*. Information sheet. Geraadpleegd op: [Project SALUTE \(nationaldb.org\)](https://nationaldb.org) op 18-06-2024.
- Project Salute (2004b). *Tactile Signing*. Information sheet. Geraadpleegd op: [Project SALUTE \(nationaldb.org\)](https://nationaldb.org) op 18-06-2024.
- Tosolini, K.E. (2020). Improving competences of newly qualified professionals. *Journal of Deafblind Studies on Communication*, 6, 101-127.
- Vaal, J. & Schippers, A. (2004). Prevalentie van doofblindheid in Nederland. NIZW.
- Van Dijk, J., & Janssen, M. (1993). Doofblinde kinderen. In H. Nakken (Ed.). Meervoudig gehandicapte kinderen (pp. 34–73). Rotterdam: Lemniscaat.
- Verlouw-Mooij, C., & Worm, M. (z.d.) Hand onder hand contact. Meer dan een techniek. Bartimeus Expertisecentrum Doofblindheid. Geraadpleegd op [brochure-hand-onder-hand-methodiek-bij-doofblindheid-bartimeus.pdf](https://nationaldb.org) op 3-12-2024.
- Withagen, A., Heins, L., Blok, A., Betten, A., Buurmeijer, A., Mul, M., & Oosterlaak, L. (2010). *FanTASTisch. Een inspiratiebron voor ouders van blinde kinderen*. Visio, Huizen.

Bijlage 1: Achtergrondinformatie over tactiele gebaren

Tactiele gebaren (ook wel vierhandengebaren genoemd) kunnen op verschillende manieren worden uitgevoerd. Deze verschillende manieren zijn niet gebaseerd op onderzoek, maar op praktijkervaringen (Chen, Downing & Rodriguez-Gil, 2000/2001). Daarnaast blijkt dat er veel verschillende termen worden gebruikt voor vergelijkbare instrumenten. Dit is waarschijnlijk het gevolg van de multidisciplinaire achtergrond van de betrokkenen. Het is daarom belangrijk om steeds zorgvuldig uit te leggen wat je bedoelt (Chen e.a., 2000/2001).

We maken onderscheid tussen:

Hand over hand contact. De communicatiepartner plaatst de handen over die van de cliënt om de cliënt te leren een object te verkennen of een gebaar te maken (Chen, Downing & Rodriguez-Gil, 2000/2001). Hand-over-hand communicatie moet alleen gebruikt worden als dit noodzakelijk is, bijvoorbeeld doordat de cliënt niet zelfstandig kan tasten of gebaren vanwege een fysieke beperking. Cliënten kunnen hand over hand contact lastig vinden, omdat zij hiermee weinig controle ervaren over hun eigen lijf (Chen, e.a., 2000/2001). Het zogenoemde “Co-actief gebaren” is sterk verbonden aan hand-over-hand contact. Bij co-actief gebaren vormt de communicatiepartner de hand(en) van de cliënt, zodat het juiste gebaar door de cliënt gemaakt wordt. Het is belangrijk om het zó te doen, dat het gebaar vanuit het perspectief van de cliënt juist is. Co-actief gebaren wordt alléén aangeraden op die momenten dat je de expressieve communicatie (de output dus) van de cliënt wilt verbeteren/verfijnen (Project Salute, 2004a).

Hand onder hand contact: De cliënt volgt de handbeweging van de ander door de handen over de handen van de ander te leggen. Hierdoor kan de cliënt voelen wat de ander met de handen aan het doen is (Verlouw-Mooij & Worm, z.d.). Als er op deze manier een voorwerp verkend wordt kan de cliënt “over de rand van de volwassene meekijken” (p. 23) en zodoende zelf bepalen hoeveel contact die wil met het voorwerp (Withagen e.a., 2010). Hand onder hand is ook omgekeerd mogelijk: de communicatiepartner houdt dan de handen over de handen van de cliënt en voelt mee (“luistert”) wat de cliënt met de handen doet. Hand onder hand contact kan gebruikt worden bij het verkennen van de omgeving en voorwerpen en bij het maken van gebaren. Voor effectief hand onder hand contact is het van belang dat de cliënt bereid en in staat is om op deze manier contact te houden met de ander (Chen, e.a., 2000/2001).

De zogenaamde “Tactiele gebaren” zijn sterk verbonden aan hand onder hand contact. Bij tactiele gebaren plaatst de luisteraar lichtjes de handen over die van de ander om de gebaren, afkomstig uit de Nederlandse gebarentaal, van de ander te kunnen waarnemen (Project Salute, 2004b). Bij het maken van tactiele gebaren hebben beide communicatiepartners altijd de mogelijkheid om de handen terug te trekken. Er is geen sprake van vasthouden van elkaars handen. Met hand onder hand contact volg je de handen via aanraking.